

Guillermo López Juan, *Viure entre dues fes. Conversos i religió a València abans de la Inquisició (1391-1450)*, València, Alfons el Magnànim, 2024, 268 p.

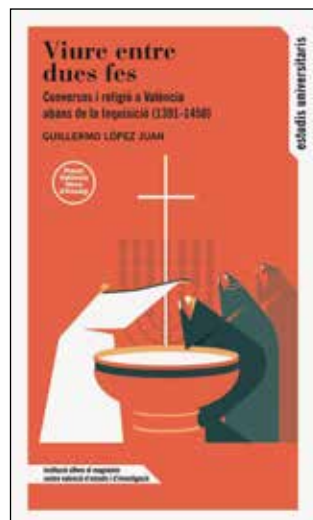
Alejandro Llinares Planells

Universitat de les Illes Balears-IEHM

Durant anys, la historiografia sobre la identitat conversa ha oscil·lat entre dos pols interpretatius. D'una banda, el manteniment d'una identitat jueva latent per part d'aquest col·lectiu, entesa com a element de resistència davant la pressió cristianitzadora. De l'altra, la hipòtesi de la conversió sincera, que interpretaria la persecució d'aquest grup com un fenomen injust, alimentat pel prejudici popular i instrumentalitzat, a través de la Inquisició, per l'Estat i l'Església.

Tots dos debats arranquen, tanmateix, d'un mateix substrat: la visió llagrimosa de la historiografia jueva, que emmarca l'experiència d'aquest col·lectiu com la història d'una tragèdia viscuda a Europa. Els seus principals proponents en el cas ibèric, Benzion Netanyahu, Cecil Roth i Haim Beinart, escriuen amb fenòmens històrics recents ben presents: l'antisemitisme contemporani, l'Holocaust i el projecte de construcció d'una història nacional jueva a Israel i per a Israel. Aquesta historiografia emfatitzava, per tant, bé la impossibilitat de viure una experiència jueva plena en terres europees, bé la resiliència d'aquest poble al llarg dels segles.

L'historiador Guillermo López Juan desafia aquestes visions des d'un observatori local, la ciutat de València, i a partir de fonts anteriors a la Inquisició. El seu llibre, guardonat amb el Premi València Nova d'Assaig 2024, proposa analitzar la identitat religiosa conversa des del moment mateix del naixement d'aquestes comunitats, l'any 1391, i a través de documents que no problematitzen l'«heretgia» de les pràctiques jueves, com sí que fan els processos inquisitorials. L'aposta historiogràfica és, a escala micro, clarament experimental: desplaçar el marc interpretatiu des de la tensió entre discriminació i resistència

cap a una pregunta diferent. No tant per què els conversos eren perseguits com de quina manera transformaren orgànicament les seues creences i pràctiques religioses a mesura que s'integraven en una societat que no els perseguia de forma sistemàtica.

A continuació, l'obra aborda el problema de les creences religioses dels conversos, marcats per un context especialment complex. En primer lloc, l'absència d'un programa sistemàtic d'evangelització per part de les institucions locals i de l'Església, fruit d'una convenció que la historiografia rarament ha tingut en compte: que la religiositat baixmedieval no es concep únicament com a creença, sinó també com a comportament. La imitació dels cristians en el dia a dia i la performativitat constituïen l'horitzó desitjable i, segons es creia, els conversos s'evangelitzarien per imitació.

Paral·lelament, els conversos tractaven de preservar la seua identitat (fonamentada, en part, en les pràctiques religioses) des del nou marc cristià. La fundació d'una confraria pròpia (cristiana, però integrada exclusivament per membres de la comunitat) i d'un cementiri propi els permeté disposar d'un espai que vertebrava la solidaritat del grup i on, potser, s'enterrava els difunts amb cerimònies jueves. A partir de 1420, la vigilància eclesiàstica de la confraria de Sant Cristòfor, paral·lela a la recuperació i cristia-

nització de l'antic cementiri jueu, introdueix canvis progressius en les pràctiques funeràries i devocionals, que s'orienten cap al cristianisme a mesura que transcorre el segle.

La darrera part del llibre aborda precisament aquest procés. A través dels testaments, la font més reveladora de la subjectivitat conversa abans de l'època moderna, l'autor traça l'evangelització gradual de la comunitat: unes pràctiques devocionals

cada vegada més cristianes (encàrrec de misses, fundació de capelles, caritat) que conviuen, tanmateix, amb un perfil matrimonial clarament endogàmic.

A les vespres de l'arribada de la Inquisició a València, l'autor demostra que la comunitat conversa no era ni un col·lectiu plenament integrat ni tampoc plenament jueu, sinó un grup que s'integrava de manera lenta, però consistent, en una societat que no l'havia perseguit.

Juan Pedro Navarro Martínez i Fernanda Molina, *Nefando imperio: imaginarios sociales, culturales y judiciales de la sodomía en la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Granada: Comares, 2025, 207 p.
ISBN: 978-84-1369-892-2.

José Tébar Gómez

Universitat de València

jose.tebar@uv.es

<https://orcid.org/0000-0001-6108-711X>

La paraula «sodomia» evoca a la contemporaneïtat un significat ben diferent d'aquell que va rebre al seu naixement, entre els difosos segles de l'Antiguitat Tardana i l'Alta Edat Mitjana. Fent ús del *Diccionari normatiu valencià* en versió online, cercar aquest terme dona com a resultat dues possibles accepcions: la primera es refereix a l'acte del sexe anal, mentre que la segona, més breu encara, es limita a equiparar-la amb la homosexualitat masculina. Ni una cosa ni l'altra fan justícia a la noció de sodomia —també dit pecat contra natura o nefand— que originàriament tingué el terme i els seus sinònims als temps medievals i moderns, quan no només era un pecat, sinó també un crim perseguit a la major part dels territoris europeus amb la foguera. Els estudis —més o menys clàssics— d'Alan Bray —*Homosexuality in Renaissance England*, 1982—, Helmut Puff —*Sodomy in Reformation Germany and Switzerland, 1400-1600*, 2003—, Noel Malcolm —*Forbidden*

Desire in Early Modern Europe: Male —Male Sexual Relations, 1400-1750, 2024— o Jonas Roelens —*Citizens and Sodomites: Persecution and Perception of Sodomy in the Southern Low Countries (1400-1700)*, 2024—, per seleccionar-ne alguns d'entre un bon grapat d'aportacions, més o menys generals, publicades des dels anys setanta ençà, han contribuït a conèixer millor el pecat per antonomàsia i als pecadors contra natura en moltes parts del continent europeu.

L'obra que ací ressenyem, coordinada per Juan Pedro Navarro i Fernanda Molina, investigador postdoctoral a la Universitat de Barcelona i profesora de la Universidad de Buenos Aires respectivament, porta per títol *Nefando imperio: imaginarios*